

Державний
історико-культурний заповідник м. Острога

ОСТРОЗЬКИЙ НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ
ДО 100-РІЧЧЯ ВІДКРИТТЯ МУЗЕЮ
В ОСТРОЗІ
1916 - 11 (24) СЕРПНЯ - 2016

Острог
2016

ББК 63.3 (4 Укр - 4 Рівн)
УДК 908 (477.81)
О-77

Ювілейний науковий збірник до 100-річчя відкриття музею в Острозі:
1916 – 11 (24) серпня – 2016 / Державний історико-культурний заповідник
м. Острога. – Острог, 2016. – 376 с.

До збірника увійшли матеріали Ювілейної наукової конференції, яка
відбулася 3 вересня 2016 року в м. Острозі Рівненської області і була при-
свячена 100-річчю відкриття музею у замку князів Острозьких і 35-річчю
створення Державного історико-культурного заповідника м. Острога.

Редакційна група:

Микола Манько
Марія Данилюк
Світлана Позіховська

Матеріали друкovanі згідно з оригіналами авторських текстів
і прийнятою авторами системою посилань на джерела.

У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

Збірник видано на кошти Державного історико-культурного
заповідника м. Острога (директор – С. Кибкало)

Пожежі та пожежна безпека в Острозі у другій половині ХІХ століття

Впродож усієї історії Острога місто супроводжували численні стихійні лиха та пожежі, що мали різні масштаби та негативні наслідки. Про них у документальних та наративних джерелах збереглися до нашого часу окремі відомості. Їх відлік, очевидно, варто розпочати 1604-м роком, коли невідомий автор Острозького літописця зафіксував важливе свідчення на сторінках свого наративу про масштабну пожежу у місті: «1604. Того же року у Острозі пожога великая була, всі міста [1] разом згоріли, неможная рече[й] рятовати, аж сами мусили з міста убо [2] утікати, а скрині і інше метали у воду, бо землі горіли тріски, мости аж до самої води і млини» [3]. Пожежі у місті у подальшому відбувалися неодноразово, фіксувалися вони й у джерелах, що може викликати інтерес істориків. Справа й у тому, що, незважаючи на руйнування, демографічні та інші критичні наслідки, пожежі формували/деформували архітектурне обличчя міста, визначали в окремих аспектах вектори просторового освоєння міського простору.

Вцілому стан протипожежної безпеки приватних міст у багатьох аспектах прямо залежав від власника міста, який видавав розпорядження про забезпечення перед пожежею [4]. Важливими були й превентивні заходи щодо безпеки, до яких у першу чергу відносилися належне утримання димових і вентиляційних каналів, загальне перспективне планування розбудови міста з врахуванням протипожежних вимог часу тощо.

Дослідники Волині звертали увагу на протипожежне забезпечення міст Волині у ХІХ ст. Насамперед, «по гарячих слідах» про руйнівні наслідки цього стихійного лиха у місті Острозі повідомляли сучасники на шпальтах «Волинських єпархіальних відомостей» [5]. Низку важливих фактів про

¹Під терміном «різні міста» маються на увазі, на думку дослідників, частини міста: Пригородок, «Нижній замок», Нове місто.

²Убо» – застаріле слово, що слід розуміти як «тому», «через то».

³Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження / Відп. Ред. Ф.П. Шевченко. – К., 1971. – Вид. друге. – С. 130.

⁴Антонович В. Українські міста // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів, 1904. Ч. II. – С. 277.

⁵Пожар в г. Остроге [4 июля 1889 г.] // Волинские епархиальные ведомости. – 1889. – Ч. Неофиц. - № 18. – С. 459 – 460.

пожежі у місті навів у своїй книзі острожанин, дослідник історії міста Станіслав Кардашевич (1826 – 1887).

Сучасні вчені у своїх працях порушували питання боротьби з вогняною стихією у Волинській губернії та Острозькому повіті зокрема. Досить детально протипожежне забезпечення повітових міст Волині у другій половині XIX – на початку XX ст., у тому числі й Острога, проаналізувала на основі законодавства та архівних джерел дослідниця історії волинських міст О.П. Прищепа. Вагомими стали аналітичні студії, базовані на раніше малознаних документальних матеріалах, рівненських дослідників історії архітектури та планування волинських міст П. Ричкова та О. Михайлишин. На слушну думку дослідника Т. Вихованця, XIX століття стало фатальним в історії Острога, бо часті пожежі не тільки масово знищували дерев'яну забудову, а й руйнували кам'яні будівлі [6].

У статті автор поставив за мету доповнити й узагальнити проблеми боротьби з пожежами в Острозі у другій половині XIX ст., проаналізувати методи запобігання пожежам. Певним орієнтиром у цьому руслі став пожежний контракт 1879 р., що публікується нижче (див. документ № 1).

Місто Острог з серпня 1797 р. виконувало роль повітового центру Волинської губернії [7]. Водночас місто було приватним – належало князівській династії Яблоновських і перебувало у їх власності аж до згасання цього роду у 1875 р. Тоді ж місто придбав статс-секретар його імператорської величності, дійсний таємний радник Сергій Олександрович Танєєв (1821-1889), а в 1879 р. він продав його за 350 тис. рублів удільному відомству, яке здійснювало управління маєтностями російської імператорської фамілії [8]. Таким чином, аж до початку

⁶Вихованець Т. *Острозький єзуїтський колегіум: плануально-архітектурний аспект // Наукові записки. Історичні науки. – Острог: НУОА, 2004. – Вип. 4: на пошану професора Микола Павловича Ковальського. – С. 245.*

⁷Карліна О. *Типологія міських населених пунктів Волинської губернії наприкінці XVIII – середини XIX ст. // Минуле і сучасне Волині та Полісся: історія сіл і міст Західного Полісся. Маневиччина. Матеріали XIII Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції. Снт. Маневичі – с. Кукли, 14 квітня 2004 р. Зб. наук. праць. – Луцьк, 2004. – С. 34.*

⁸Манько М. *Дев'ятсотлітній Острог. Історико-краєзнавчий нарис. Острог, 2000. – С. 19; Продажа г. Острога [4 юля 1889 г.] // ВЕВ. – 1889. – Ч. неофиц. - № 18. – С. 459 – 460; Продажа г. Острога князьями Яблоновскими [статс-секретарю Танееву] // ВЕВ. – 1875. – Ч. неофиц. – С. 1000; Продажа г. Острога [в собственность удельного ведомства] // ВЕВ. – 1887. – ч. неофиц. - № 3. – С. 80; Ковальський М. *Етюди з історії Острога: Нариси. – Острог, 1998. – С. 151 – 152. С. Кардашевич називає дату продажу міста Острога Танєєвим уряду 1880 рік: Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga ... – S. 91. Петро Ричков пише, що С.О. Танєєву «місто Острог було пожалувано за заслуги перед імператором після присвоєння титулу дійсного таємного радника (1877 р.)»:* Ричков П.А. *Архітектурно-просторовий розвиток Острога за картографічними джерелами // Архітектурна спадщина Волині. Зб. наук. праць / За ред. П.А. Ричкова. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – Вип. 2. – С. 22. Таким чином, на мій погляд, питання продажу-**

1880-х рр. відповідальність за пожежну безпеку у місті несли міська державна адміністрація та князівська (власницька) економія. Двоїста відповідальність, на мій погляд, аж ніяк не примножувала здобутки боротьби з вогняною стихією.

Разом з тим законодавство Російської імперії регулювало забезпечення протипожежної безпеки, що входило в обов'язки міських органів самоврядування, але лише з другої половини XIX ст. На кошти міської скарбниці, згідно з О. Прищепою, мали влаштовуватися, або найматися приміщення для пожежних команд, фінансуватися видатки на їх опалення та освітлення [9].

Заходам пожежної безпеки приділяли значну увагу у всіх міських поселеннях українських земель і в попередні століття. Наприклад, за спостереженнями Я. Ісаєвича, у Дрогобичі в XVII – XVIII ст. міський уряд забороняв зводити солом'яні стріхи на будинках в ринку, у цій же частині міста мешканці зобов'язані були тримати напоготові «кадки з водою, оковані гаки і ключки», а хати, покриті солом'яно, сільського типу, з призьбами були у Дрогобичі лише у передмістях^[10]. У губернському Житомирі у 1812 – 1815 рр. обирали сажотрусів для очищення димарів, про що повідомляла міська поліція^[11].

Питання пожежної безпеки набували подекуди й політичного контексту в першій половині 1860-х рр. Мова йде про боротьбу російської влади з поляками та польськими впливами на Волині після 1863 р. Так, за спостереженнями В. Шандри, окремі костели в губернії були передані під розміщення присутствених місць та пожежних частин^[12]. Таким методом, зокрема, російський царизм утверджував перевагу православ'я над католицизмом в краї.

З кінця XVIII ст. Острог зазнавав нищівних пожеж, незважаючи на

купівлі міста Острога у вказаний час потребує ще додаткових наукових пошуків та деталізації, незважаючи на нібито добре знану послідовність та фактографію зміни власників міста у другій половині XIX ст.

⁹Прищепя О.П. Протипожежне забезпечення губернського Житомира та повітових міст Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.: порівняльний аспект // Житомиру 1120 (884 – 2004): Наук. зб. «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині / Гол. ред. М.Ю. Костиця. – Житомир: Косенко, 2004. – Т. 31. – С.77.

¹⁰Ісаєвич Я. Дрогобич у XVII – XVIII ст.: з джерел про побут і культуру міського населення // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Зб. наук. праць. – Дрогобич, 2004. – Вип. VIII. – С. 199.

¹¹Молчанов В. Б. Джерельна база та історіографія проблеми міських органів влади в Правобережній Україні за часів наполеонівських війн // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Зб. наук. праць. – К., 2013. – Вип. 21. – С. 252.

¹²Шандра В. С. Соціальні та політичні наслідки для України польського Січневого повстання 1863 р. // Український історичний журнал. – 2014. - № 1. – С. 114.

функціонування тут спеціального органу для боротьби з пожежами. Тільки впродовж XIX ст. можна виділити цілу низку вогняних стихій (див. таблицю 1). Вдалося зібрати інформацію лише про 9 значних пожеж в місті Острозі, усвідомлюючи, що цю сумну статистику, не враховуючи масштаби, варто збільшити. Як наслідок – окремі споруди, що зазнали нищівних руйнувань від пожеж вже ніколи не піднялися з попелу і не були відновлені, інші архітектурні окраси нашого міста були відновлені лише через більше, ніж сто років. Яскравими прикладами тут можуть слугувати окремі будови на території католицького фарного костелу Успіння Пресвятої Діви Марії – плебанія, дзвіниця тощо, які були відновлені у первісному своєму вигляді лише наприкінці XX – на початку XXI ст. До цього ж списку необхідно додати й Свято-Миколаївський храм, який загинув у вирі великої пожежі у 1889 році і лише в наші дні його образ став відомим пересічним мешканцям і гостям міста, завдяки тривалій відбудові, що ще триває. Інші храми – зникли у XIX ст. внаслідок пожеж назавжди, а їх територія частково вкрита забудовою – Параскево-П'ятницька церква, Успенська церква.

Органи державної влади на рівні губернських чиновників приділяли увагу такій ділянці міського господарства як протипожежній безпеці. Згідно з дослідженнями О. Михайлишин, у 1845 р. для Острога був створений «зразковий» генеральний план, як один з етапів розвитку планувальної структури міста. Важливо, що розташування житлової забудови здійснювалося згідно з певними нормами і правилами. Йшлося про те, що будівлі і садиби, їх взаємне ситуаційне положення повинно було задовільнити протипожежні вимоги [13]. Зрештою, зазначена проектна пропозиція планувальної структури міста була втілена у життя частково, хоч і вплинула на містобудівельне впорядкування центральної частини Острога.

В XIX ст. острожани досить часто віддавали свої будинки в орендне володіння на різний час. Для цього, як правило, необхідно було укласти контракт і завірити його у відповідних інстанціях. Один із таких документів, який допоможе доповнити картину боротьби з вогняною стихією, вдалося виявити у Держархіві Рівненської області.

16 липня 1847 р. власник будинку з альтанкою, конюшнею, возовнею, амбаром, погребом, двома городами і садом, «поблизу аптеки» в місті Острозі, дворянин Еразм Кромберг віддав все означене господарство на один рік учителю математики Острозького дворянського повітового училища, члену Острозької повітової єврейської училищної комісії, титулярному раднику Володимирі Павловичу Креховецькому. Досить

¹³Михайлишин О. «Зразковий» генплан Острога 1845 р. як один із етапів розвитку планувальної структури міста // *Матеріали VII – IX Острозької конференції «Остріг на порозі 900-річчя». 1996 – 1998 роки. – Остріг, 2000. – С. 97.*

цікавим у руслі піднятої у статті теми виявився пункт другий договору між названими особами: «чистка трубы и вознаграждение за это трубочистов принадлежит г[осподину] наемщику Креховецкому, и он г. Креховецкий всю осторожность от огня обязывается соблюдать, и ежели что, Боже упаси, случилось бы, сей несчастный случай с неосторожности его или служащих у него, в таком случае ответственность г. Креховецкий принимает на себя, и г. Кромберг возникший из сего источника ущерб поносить не должен» [14]. Тому питання пожежної безпеки, зокрема димарі та догляд за ними, на думку власника будинку, стали чи не найголовнішим застереженням на користь безпеки. Інша справа, що вогняна загроза вкрай турбувала не тільки і не стільки міських владців, а в першу чергу приватних власників нерухомості, які несли тягар втрат на власних плечах.

До щойно представленого епізоду необхідно додати й інший, що додатково підтверджує «приватну пильність» острожан щодо чіткого виконання законодавчих норм і правильного поводження з вогнем та боротьби з пожежами. Цей важливий задокументований факт, виявлений Тарасем Вихованцем і представлений у його дослідженні, переповідаємо тут. У 1848 р. згорів кагальний будинок, а в 1849 р. власник Острога Карл Карлович Яблоновський надав одному з острозьких євреїв дозвіл звести на місці згорілого новий «согласно высочайше утвержденному для города Острога плану» [15].

Будівництво нових торговельних лавок в Острозі перебувало у середині XIX ст. під контролем князів Яблоновських. На зведення такої будівлі необхідно було здобути дозвіл від острозького міського правління, а фасад і план мали бути затвердженими у Волинській губернській будівельній комісії з подальшою їх реєстрацією в чиншовому інвентарі міста на ім'я власника [16]. Цікаво, що у випадку знищення лавки пожежею чи іншими стихійними лихами князівська адміністрація забороняла тримати землю під «пусткою» більше, ніж два роки, а в разі неможливості відбудови лавки – земля поверталася у власність дідичів міста [17].

З початку XIX ст. в містах Російської імперії відбувалося формування пожежних команд. Початково питання пожежної безпеки і боротьби із цією

¹⁴Державний архів Рівненської області, ф. 22, оп.4, спр. 204. Дело осовершении купчей крепости на продажу дворянином Кромпером дома с землею дворянке Босостовской и др., арк. 5.

¹⁵Вихованець Т. Матеріали з історичної топографії Острога першої третини XIX століття // Острозький краєзнавчий збірник / Ред. група: М. Манько, М. Данилюк, С. По-зіховська та ін. – Острозьк, 2012. – С. 237.

¹⁶Близняк М. Торгові лавки Острога кінця XVIII – середини XIX ст. // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. – Острозьк, 2008. – Вип. 10: На пошану професора Володимира Васильовича Трофимовича. – С. 75.

¹⁷Там само. – С. 76.

стихією належало до компетенції «міських поліцейських служителів», що у містах йменувалися городничими, пожежні команди у свою чергу їм підпорядковувалися.

Досить важливим в інформаційному плані є пожежний контракт, деталі якого необхідно коротко тут представити. Документ був створений у лютому 1879 р. терміном на три роки між острозьким пожежним управлінням і мешканцями міста Острога на чолі з євреєм Алтером Паничем. Він мав забезпечити у місті належний стан димарів і цілодобово бути напоготові для боротьби з вогнем з усією пожежною амуніцією. Його приватна пожежна команда, куди входили сажотруси, водовози та погоничі, звільнялася від міських повинностей, на що погоджувалася острозька громадськість. Законтраковані пожежники підпорядковувалися пожежному управлінню та поліції і зобов'язувалися проводити тренування. Інші деталі цього контракту представлені нижче. На мій погляд, тут доцільніше зацентувати увагу на кількох деталях. По-перше, очевидно, що острозька міська пожежна команда самостійно не спроможна була виконати відповідних робіт на «підвладній території» і тому звернулася до такого вимушеного кроку, як підряд чи концесія; по-друге, названий трирічний контракт укладався вже кілька термінів поспіль; по-третє, суми, що фігурують у цьому контракті досить незначні і тому виникає питання про ефективність боротьби; контракт усував можливість появи конкурента.

Аналогічна ситуація з пожежними командами складалася й у інших містах губернії. Перша професійна пожежна команда в Луцьку, наприклад, була сформована постановою Луцької міської управи 1879 р. До її складу входило вісім пожежних і один старший брандмейстер [18].

Пропочатокроботи пожежного депо в Острозі документальні джерела ще не знайдені, однак важливі факти зафіксовані у картографічних матеріалах. Генеральний план міста Острога під назвою «План проєктированного расположения уездного города Острога Волынской губернии в 1887 году» зафіксував пожежне депо під № 11^a [19]. Розташовувалося воно у центрі міста, що відповідало загальним вимогам діяльності установи з ліквідації пожеж, а сусідило по периметру з торговельними лавками міста. Поруч було заплановано збудувати бійню та розпланувати площу [20].

Пожежній команді не завжди вдавалося самотужки ліквідувати стихію. В історії міста траплялися досить масштабні пожежі. Про одну з них

¹⁸Котис О. Вогонь і Луцьк, або як пожежі «будували місто» // *Волинь Post*. 2004. – 15 берез. Електронний режим доступу: <http://www.volynpost.com/articles/355-vogon-i-luck-abo-yak-rozhezhi-buduvaly-misto>.

¹⁹Ричков П.А. *Архітектурно-просторовий розвиток Острога за картографічними джерелами ...* – С. 23.

²⁰*Держархів Рівненської області, ф. 545, оп. 1, спр.512, арк. 1.*

довідуємося із публікації на сторінках тогочасної волинської періодики. 4 липня 1889 р. центр міста Острога, за оцінками сучасників, охопила наймасштабніша пожежа століття – вигоріло повністю середмістя, а «відстояти» вдалося лише казначейство та поштово-телеграфну контору. Вогонь знищив серед інших будівель дві церкви, костел, прогімназію тощо. Вирішено було викликати пожежні команди з Рівного та Дубна, але їх прибуття, цілком зрозуміло, було занадто пізнім. На місце пожежі прибули очільник Волинської губернії та губернський архітектор. Згідно з розпорядженням губернатора, був створений особливий комітет для вирішення «острозького питання». За ініціативою Кременецького Богоявленського Свято-Миколаївського братства відкрили підписку на збір коштів острозьким погорільцям [21]. Масштаби цієї пожежі продемонстрували неспроможність пожежної команди ефективно вести боротьбу з вогнем.

Проблеми пожежної безпеки і боротьби з вогнем вкрай турбували острозьку громадськість наприкінці XIX ст. Справа у тому, що у 1897 р. існувала єдина міська пожежна команда, на утримання якої спрощене міське громадське управління, за даними О. Прищепи, виділяло не більше 1200 руб., а пожежна команда у складі 4 осіб користувалася лише 6 кіньми. Такі асигнування виглядали досить мізерними, а підрядники, яких тут використовували, слабо справлялися з поставленими завданнями [22].

Загрозливу для безпечного життя у місті ситуацію чітко розуміли острожани, тому 31 червня 1897 р. відбулося зібрання мешканців міста. Врешті було вирішено питання про обов'язковий грошовий збір на утримання пожежної команди господарським способом в сумі 1200 руб. [23] Таким чином пожежна команда отримала необхідні асигнації, причому подвоївши свої сили майже вдвічі: шість чоловік пожежної команди на чолі з брандмейстером та пожежний обоз з 12-ма кіньми [24]. Роботи над поліпшення такої ланки міського господарства, як пожежна безпека продовжилися в найближчому часі і надалі. Для цієї справи міська влада збирала добровільні пожертви, а також наприкінці XIX ст. розпочали планування будівництва пожежної вишки [25].

У підсумку відзначимо, що впродовж усього XIX ст. острожани вели наполегливу боротьбу з вогнем і, на мій погляд, варто констатувати суму важливих трансформацій як на юридичному, так і на практичному рівнях:

²¹Пожар г. Острога [4 июня 1889 г.] // *Волинские епархиальные ведомости*. – 1889. – Ч. Неофиц. - № 18. – С. 459 – 460.

²²Прищепя О.П. *Противопожарное забезпечення губернського Житомира та повітових міст Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.* ... – С. 77.

²³Там само. – С. 77 – 78.

²⁴Там само. – С. 78.

²⁵Там само.

- прописано законодавчо конкретні заходи протипожежної безпеки, а відтак і відповідальність міської влади і мешканців за їх недотримання;
- архітектурно-планувальна ініціатива на рівні документації обов'язково включала питання будівництва з врахуванням протипожежної безпеки;
- з'явилася приватна ініціатива, розуміння мешканців Волині у необхідності благодійних акцій як внаслідок пожеж, так і в питанні їх запобігання;
- з'являється загін пожежної охорони, пожежне депо, збільшується у кілька разів асигнування на діяльність цієї установи;
- почала практикуватися концесія – у боротьбу з вогнем на допомогу державній команді включається приватна з чітко прописаними правами та обов'язками;
- новацією можна назвати прагнення городян збудувати пожежну вишку, яка, безумовно, поліпшила б якість боротьби з вогнем.

Пропонований нижче документ допоможе доповнити історію міського господарства Острога у ХІХ ст. Уважне його прочитання дасть можливість доповнити історію повсякдення нашого міста.

Документ № 1

Арк. 1

1879 года февраля дня между Острогскою пожарною управою и жителями г. Острога евреем Алтером Паничем согласно постановлению пожарной управы, состоявшемуся 9 апреля 1865 года и приговору общества всех сословий, составленному 5 марта 1873 года, заключается настоящий контракт на три года о нижеследующем: Острогская пожарная управа заботясь об охранении жителей г. Острога от несчастных случаев пожара, возникающего большею частью от нечистки дымовых труб и худаго их устройства пригласила его Панича принять на себя подряд содержать на свой счет по г. Острогу нужное число трубачистов, которые под надзором Панича обязаны будут очищать во всяком без исключения доме два раза в месяц дымовые трубы, за очистку которых Панич имеет право требовать вознаграждения от каждого дымового прохода по 3 коп. За каждый раз чистки Алтер Панич обязывается наблюдать в городе за целостью труб и будь окажется у кого-либо из хозяев таковые негодности, требовать исправления и в случае уклонности домовладельцев доводит до сведения управы для зависящаго распоряжения о подвержении ослушных законному взысканию. Назначенные Алтером Паничем люди для чистки труб должны ночевать при пожарном обозе и в случае пожара действовать на равне с пожарными служителями. Как Панич взыскав с жителей за чистку труб /Арк. 1 зв./ положенное управою вознаграждение снабжает для себя средства содержания, то за это исключительное право

приймає на себе обов'язок в пожежному обозі брандмейстера [26] безплатно і особо того вносить в пожежну управу на усилення средств содержания [27] обоза по 6 руб. 25 коп. или 75 руб. в год. По должности брандмейстера Панич обязывается смотреть, чтобы лошади всегда были на лице и в надлежащей исправности, чтобы пожарные служители днем и ночью находились при обозе безотлучно, равно в ночное время находились бы при обозе и трубачисты, чтобы все пожарные инструменты и конская сбруя были в исправности, чтобы бочки полны были воды. На пожаре присутствовать и управлять инструментами лично под штрафом в случае неявки и подвержения взысканию по уставу о наказ. налог. мир. судьями. Сверх того, как водоносы и извошники обязались тоже действовать в случае пожара, т.е. первые доставлять воду, а извошники лошадей под бочки и инструменты, за что общество г. Острога освобождали их от других общественных повинностей, то Панич обязывается взять от водоносов и извошников подписки и смотреть, чтобы они в случае пожара являлись и исполняли принятые на себя обязанности. Алтер Панич по требованию чинов пожарной управы и чинов полиции обязан предьявлять врученныя ему наличности /Арк. 2/ для осмотра и делать частыя пробы, дабы пожарные служители, водоносы, трубачисты и лошади привыкали к действию на случай пожара. О замеченных же неисправностях в пожарных инструментах и других принадлежностях обоза немедленно докладывать пожарной управе для исправления таковых. Как Панич отдает себя исключительно на службу общества г. Острога для безопасности жителей от несчастных случаев пожара и при том вносит в управу за право чистки труб 75 руб. в год, то управа заверяет его, Панича, что никто другой занимается чисткою труб и делать подрывы в его доходах не будет иметь права и обязывается его в этом защищать. Если бы же кто из жителей не позволял чистки труб у себя дома и уклонялся от уплаты денег, то Алтер Панич обязан о сем доносить управе для предания виновного взысканию.

Председатель пожарной управы М. Оконов (?)

[...] Хамратович

Лейб Рубинштейн

Шая Штраймель

Ушер Бинямин Примберг

Держархів Рівненської області ф. 22, оп. 5, спр. 10. Контракт между Острожской пожарной командой и жителями г. Острога, составленный в феврале 1879 г. Начато февраль 1879 – февраль 1879 гг. На 2 лл.

Оригінал, рукопис. Друкується вперше.

²⁶Брандмейстер – керівник пожежної команди.

²⁷Літера “р” у цьому слові пропущена.

Таблиця 1.

Пожежі в Острозі у XIX столітті [28]

№ п/п	Час пожежі	Наслідки пожежі
1.	1803 р., весна	В місті було знищено крами
2.	1809 р., 2 липня	Загинуло близько 500 осіб, більша частина міста була знищена пожежею, згорів дах єзуїтського колегіуму, кляштор кармелітів
3.	18 квітня 1821 р.	Остаточо пожежею знищено дах єзуїтського колегіуму
4.	1825 р.	Відбулася значна пожежа поруч бровара
5.	1838 р.	Відбулася значна пожежа у місті
6.	1841 р., вересень	Згоріла знаменита оранжерея князів Яблоновських з цінними і рідкісними видами рослин
7.	1848 р., 13 липня, о 8 год. ранку	Виникла пожежа з маленького жидівського будиночка поруч з костелом. Внаслідок стрімкого поширення пожежі знищено ринок, горіла вул. Дубенська, Татарська і частина Красної гірки. Зазнала руйнувань Миколаївська церква,
8.	1884 р.	Пожежа виникла через підпал, понижені дахи будівель
9.	1889 р., 4 червня	Найбільша пожежа в Острозі у XIX ст. Вигорів весь центр міста, церкви Пречистенська (Успенська), Параскево-П'ятницька.

²⁸Таблицю складено на основі: *Kadaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historyi Wołynia. – Biały Dunajec; Ostróg, 2013. – S. 89, 90; Knapiński W. ks. Sprawa o kościół w Ostrogu na Wołyniu / W. Knapiński. – Biały Dunajec; Ostróg, 2000. – S. VII, XV; Пожар г. Острога [4 июня 1889 г.] // Вольнские епархиальные ведомости. – 1889. – Ч. Неофиц. - № 18. – С. 459 – 460; Вихованець Т. Церква Миколаївська // Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедія / Редкол.: І. Пасічник, П. Кралюк, А. Атаманенко та ін. – Острог, 211. – С. 459; Його ж. Церква Параскево-П'ятницька // Там само. – С. 461; Його ж. Церква Пречистенська (Успенська) // Там само. – С. 463; Временник Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. Пожары в Российской империи в 1883 – 1887 год и свод данных за 28 лет. – С.Пб., 1889. - № 13. – С. 17.*